

dr. sc. Filip Škiljan, znanstveni savjetnik
 Institut za istraživanje migracija
 Trg Stjepana Radića 3
 10000 Zagreb
 filip.skiljan@imin.hr

UDK: 39(497.562=163.41)''19''
 Izvorni znanstveni rad
 Primljeno: 30. studenoga 2024.
 Prihvaćeno: 2. prosinca 2024.

OBIČAJI I SVAKODNEVNI ŽIVOT SRBA KORENIČKOG I UDBINSKOG KRAJA PRIJE DRUGOG SVJETSKOG RATA I U VRIJEME SOCIJALIZMA

Autor u tekstu donosi informacije o običajima i svakodnevnom životu Srba na području Korenice i Udbine u vrijeme socijalizma. Na temelju usmenih iskaza i arhivske građe iz Hrvatskog državnog arhiva donosi zaključke o međunacionalnim odnosima, odnosu Srba koreničkog kraja prema religiji i običajima prilikom rođenja djeteta, vjenčanja i smrti. Također se bavi položajem žena u patrijarhalnoj sredini istočne Like. Posebno poglavlje je posvećeno pravoslavnim parohijama na području Korenice i Udbine.

Ključne riječi: Korenica, Udbina, Srbi, religija, socijalizam, običaji, svakodnevni život

Uvod

Cilj ovoga rada¹ je donijeti nove spoznaje o identitetu Srba koreničkog i udbinskog kraja. Do danas je napisano vrlo malo radova na tu temu, baš kao što je općenito slabo istraženo područje Krbavskog polja, odnosno teritorij nekadašnje općine Titova Korenica. Za istraživanje ove teme korištena je dostupna literatura vezana za crkvene spomenike, odnosno Shematizam Gornjokarlovačke eparhije, potom ključna monografija Stjepana Pavičića Seobe i naselja u Lici te lokalne monografije objavljene uglavnom u Srbiji o selu Jošan, selu Gradina Korenička i o selima u okolini Udbine te zbornik Kotar Korenica i kotar Udbina u NOB-u i socijalističkoj revoluciji. Uz navedenu literaturu korištena je i arhivska građa iz Hrvatskog državnog

¹ Tekst je nastao u okviru znanstveno-istraživačke djelatnosti istraživača na multidisciplinarnom projektu "Devedesete" Arhiva Srba u Hrvatskoj i Srpskog narodnog vijeća.

arhiva koja je vezana za Komisiju za odnose s vjerskim zajednicama. Uz arhivsko gradivo i literaturu obavljani su i razgovori s kazivačima s područja koreničkog i udbinskog kraja koji su govorili o nekadašnjem načinu života na tome području, odnosno o običajima i svakodnevicu toga kraja tijekom druge polovine 20. stoljeća.

Područje nekadašnje općine Titova Korenica, sada općina Plitvička Jezera i Udbina nalazi se na teritoriju istočne Like, uz granicu s Bosnom i Hercegovinom podno planine Lička Plješivica.² Na zapadu je granica koreničkog kraja planinski masiv koji razdvaja Krbavsko i Ličko polje, na jugu je područje omeđeno planinom Kremen, a na sjeveru rijekom Koranom do mjesta gdje ona postaje granica s Bosnom i Hercegovinom. Na istoku je granica planina Lička Plješivica čiji zapadni dio pripada Hrvatskoj, a istočni Bosni i Hercegovini. Na području koreničkog kraja nalaze se četiri krška polja. Najveće je Krbavsko polje koje se prostire od Debelog Brda do Udbine. Krbavičko polje nalazi se kod mjesta Krbavica, Podlapačko polje kod Podlapca, a Koreničko kod naselja Korenica. Na zapadnom dijelu teritorija nalazi se Homoljačko-brezovačka visoravan, a na sjevernom dijelu ravničarski dio koji obuhvaća predio od Prijeboja do Smoljanca, odnosno sjeverni dio nekadašnje općine Titova Korenica.

Oko 1550. dolazi do naseljavanja više tisuća pravoslavnih između Gornjeg Pounja i Velebita, dakle i na područje Krbave.³ Cijeli udbinski kotar tada je brojio oko 6000 stanovnika. Muslimanska naselja bila su u Kurjaku, Komiću, Ploči, Srednjoj Gori, Čojluku, Mekinjaru, Jošanima, Mutiliću, Podlapcu, Visuću i Pišaću, dok su u ostalim naseljima bili pravoslavni.⁴ Srbi su na koreničko područje naseljeni seobama iz Lima, s Pive i Tare preko zapadne Bosne (Grahovo i Unac) do Vrela Koreničkog i Frkašića. Korenički Srbi nosili su još i naziv Usorci zato što su etapno prebivali na području Usore tijekom 16. stoljeća. Njihovo je naseljavanje završeno 1580. godine. Austrijske su vlasti preselile iz Osmanlijskog Carstva s područja Korenice i okolice 1601. godine dio pravoslavnih u Podgorje, odnosno u Velebitsko primorje. Godine 1600. iz Udbine je prešlo oko 325 pravoslavnih u Gomirje, a 1611. iz Podlapače je naseljen Brlog s okolnim naseljima. U Brlog su tada došli pravoslavni, njih 691 u 74 kuće, od čega 233 pod oružjem. Godine 1638. iz Kozjana, Čanka, Korjena, Potkorjena, Kose i Janjče naseljeno je područje Brinja, također Srbima. Godine 1639. iz Ličkog Petrova Sela i okolice nastanjeni su Plaški, Vitunj i Otok, a

² Lička Plješivica bila je u prošlosti neprohodan teritorij koji je dobio naziv Vražji vrtal tijekom srednjeg vijeka. Naziv Plješivica dobila je tek doseljavanjem pravoslavnog plemena Pješivci tijekom 16. stoljeća.

³ PAVIČIĆ, »Seobe i naselja u Lici«, 132.

⁴ *Isto*, 135-136.

1658. iz koreničkog kraja nastanjeno je područje Zalužnice, Doljana, Škara, Glavaca, Starog Sela, Kompolja, Ponora i Podhuma.⁵ Usorci su 1655. godine naselili Plaški, a iz koreničkog područja nastanjeni su i Jasenak, Drežnica, Krakar na ogulinskom području. Od 1685. godine dolazi do povlačenja srpskog i muslimanskog stanovništva s koreničkog područja. Srbi su s koreničkog i udbinskog teritorija, kao što je spomenuto, već prije Velikog bečkog rata iselili na brloško, brinjsko i otočacko područje.⁶ Tako je sada, 1690., kod njih došlo do težnje da se vrate na stara ognjišta. Šezdeset obitelji s brloškoga područja tada je ponovno naselilo područje od Trnovca do Kapele Koreničke i od Frkašića do Homoljca.⁷ Na udbinsko područje naseljavanje je nakon Velikog bečkog rata krenulo od 1698. godine. U Udbini su se naselili doseljenici iz Brinja i Otočca, sjeverozapadno od Udbine doselili su pravoslavni Srbi uglavnom iz Kosinja, Dabra, Knina i Bukovice. Mutilić i Visuć bili su 1701. nastanjeni pravoslavnim stanovništvom, iako je u Mutiliću bilo i nešto rimokatolika. Prema popisu stanovništva u Visuću iz 1712., vidljivo je da je najveći broj doseljenika bio iz okolice Knina, nešto iz brinjskog i otočkog kraja te nekoliko obitelji iz Plaškog. Slično je bilo i u Srednjoj Gori i u Kurjaku, gdje su se naselili pravoslavni iz Brloga i Kosinja. U Komić su se doselili Srbi te je ondje 1701. bilo 60 kuća novih doseljenika. Doseljenici su pristigli iz Dabra, Brinja, Kosinja, Knina i Bukovice.⁸ I u Mekinjaru i Toliću nastanjeni su pravoslavni, a jedno od jačih pravoslavnih sela bilo je Pišać, gdje su pristigli doseljenici iz Knina i Bukovice.⁹ I Jošani i Pećani naseljeni su Srbima iz kninskog područja i iz Vilića kod Otočca.¹⁰ Slično je nastanjeno i područje Ličkog Petrova Sela. Ta su područja naseljavana u vrijeme nakon mira u Svištovu 1791. godine.¹¹ Godine 1712. područje Like, osim lapačkog dijela i područja oko Ličkog Petrova Sela, priključeno je Vojnoj krajini. Na području Like osnovane su tada kapetanije, od kojih su tri bile na koreničkom terenu: u Buniću, u Podlapači i u Udbini. Korenica je reorganizacijom Vojne krajine bila središte šeste koreničke kumpanije, koja je pripadala Otočkoj pukovniji Karlovačke Vojne krajine. Do 1881. godine Lika se nalazila u sastavu Vojne krajine, a od 1886. go-

⁵ *Isto*, 149. Kada se stanovnike koreničkog kraja pita znaju li nešto o podrijetlu svoje obitelji, tek neki znaju o tome odakle potječu. Miloš Barać iz Mekinjara smatra da su Baraći stigli u etapnim seljenjima u Liku s Kosova. Mileva Tomić rođena Kalanj smatra da su Kalanji stigli iz Dalmacije, a Tatjana Čanković iz Udbine smatra da su njezini doselili iz Hercegovine. Mićo Drakulić iz Korenice kazuje da su njegovi stigli kao plaćenici iz Crne Gore u borbama protiv Osmanlija.

⁶ *Isto*, 198.

⁷ *Isto*, 262.

⁸ *Isto*, 223.

⁹ *Isto*, 224.

¹⁰ *Isto*, 225.

¹¹ *Isto*, 233-234.

dine je formirana Ličko-krbavska županija. Ličko-krbavska županija potrajala je do 1924. godine, kada je unutar Kraljevine SHS ukinuta, a od te godine njezin pravni sljednik je Primorsko-krajiška oblast s centrom u Karlovcu. Unutar ove županije nalazilo se devet kotareva od kojih su dva u centru ovog istraživanja: kotar Udbina s općinama Udbina i Podlapac te kotar Korenica s općinama Zavalje, Korenica, Bunić i Ličko Petrovo Selo. Godine 1926. ustrojena je i općina Plitvička jezera. Godine 1931. formiranjem banovina područje Korenice i Udbine potpalo je pod Savsku banovinu. Iz kotara Korenica tada su izlučene općine Zavalje i Ličko Petrovo Selo, koje su pripojene Vrbaskoj banovini, a kotar Korenica je od tada sveden na tri općine: Bunić, Korenica i Plitvička jezera.

Ovaj se rad sastoji od nekoliko poglavlja u kojima se daje pregled pravoslavnih parohija koreničkog i udbinskog kraja kao temelj nacionalnog i vjerskog identiteta Srba do 1941., potom pregled običaja i svakodnevnog života Srba ovoga kraja do Drugog svjetskog rata, zatim pregled običaja i svakodnevnog života Srba nakon Drugog svjetskog rata u doba socijalizma i konačno odnos Srba prema vlastitoj vjeroispovijesti na koreničkom području.

Pravoslavne parohije na području koreničkog i udbinskog kraja

Na području koreničkog kraja više je pravoslavnih parohija s crkvama koje su građene u 18. i 19. stoljeću. Veći broj tih crkava bio je zapušten ili se još uvijek nalaze u ruševinama. Još 1700. spominje se prva parohija u Korenici, a 1712. spominje se poimenično i korenički paroh Stanoje Prica. Crkva u Korenici isprva je bila drvena i 1755. je u vrlo lošem stanju. Nova crkva je sazidana 1774./1775., a ikonostas je izrađen 1898. U vrijeme Drugog svjetskog rata crkva je oštećena bombardiranjem 1943. godine te do nedavno nije bila obnovljena. Posljednjih je godina podignuta kapa na zvoniku, a krov lađe još nije postavljen.¹²

Parohija u Bjelopolju navodi se već 1793., a matične knjige su čuvane od 1794. Za gradnju nove crkve dobivena je dozvola 1893., a podignuta je u razdoblju do 1899., kada je postavljen i novi ikonostas. U Drugom svjetskom ratu crkva je teško oštećena i nikada nije obnovljena. Nalazi se uklopljena u prostor dvorišta pilane.¹³

U Buniću se spominju parosi već 1700. godine. Ondje je crkva sigurno već tada stajala, ali se na vojnoj karti nalazi ucrtana 1774./1775. U parohiji Bunić spominju se još dvije crkve: svetoga Ilije i Roždestva Presvete Bogorodice, a radilo se o crkvama u Debelom Brdu i Krbavici. U istoj je parohiji stajala i crkva svetog Luke u

¹² ORLOVIĆ, *Pravoslavna eparhija Gornjokarlovačka, Šematizam*, 141.

¹³ *Isto*, 142.

Kozjanu, naselju koje je danas u potpunosti napušteno. Crkva je srušena do temelja u Drugom svjetskom ratu. Godine 1994. na temeljima crkve svetoga oca Nikolaja u Buniću sagrađeni su novi temelji koje je blagoslovio tadašnji episkop Nikanor Bogunović.¹⁴

U Visuću se također nalazila crkva svetoga oca Nikolaja koja je vrlo vjerojatno bila podignuta između 1733. i 1740. godine od kamena. Na zvoniku se nalazila ploča o njegovoj izgradnji 1796. godine. Ustaše su crkvu srušili tako da od nje danas stoje samo zidovi. Slava se obilježava na Pavlovdan.¹⁵

Crkva u Vrelu Koreničkom posvećena je Uspenju Presvete Bogorodice i danas ima funkciju parohijske crkve zato što je crkva u Korenici srušena u Drugom svjetskom ratu. Crkva je očito, prije gradnje današnje građevine, bila vrlo stara jer se ni u jednom Shematizmu ne spominje godina izgradnje. Nova je građevina podignuta 1904. godine. Građevina je stradala u Drugom svjetskom ratu, a poslije rata je oštećen ikonostas 1947. godine. Tijekom posljednjeg rata potpuno je obnovljen krov objekta, a objekt je do kraja obnovljen 2008. godine i 2015. godine.¹⁶

U Debelom Brdu između Korenice i Udbine nalazi se crkva Rođenja Presvete Bogorodice, koja se spominje kao drveni objekt još 1755. godine. Ikonostas u crkvi potječe iz 1899. godine, a zidani je objekt blagoslovljen 1907. godine. Crkva je obnovljena 1992. godine te nema ikonostas.¹⁷

Na istočnom rubu Krbavskog polja, podno obronaka Ličke Plješivice, leži selo Jošane, podijeljeno na Jošane Gornje i Jošane Donje. U Jošanima Donjim, iznad kuća, između dvije se vododerine plješivičkog masiva, na istaknutom brežuljku Brda Cvijanovića i obzidanom platou, nalazi crkva svetog Jovana. Radi se o staroj kasno-romaničkoj crkvi, dužine 18, a širine 7,30 metara. Građena je od tesanog kamena, a završava polukružnom apsidom. Selo Jošane spominje se u srednjovjekovnim ispravama kao Jelšane, što znamo zahvaljujući ispravi iz 1466. godine. Tijekom osmanske vlasti građevina očito nije bila upotrebljavana. Prema godini 1730., koja je zapisana na dovratniku, saznajemo da je građevina prešla u ruke pravoslavnih vrlo vjerojatno tada. Arhitektonski elementi upućuju na činjenicu da je ova građevina podignuta u 14. stoljeću, iako za to nemamo ni arheološke ni povijesne potvrde. Stanovništvo crkvu svetoga Jovana i danas naziva »grčkom crkvom«, što upućuje na starost ovog objekta. Nedaleko od objekta nalazi se položaj poznat kao »grčko groblje«, što znači

¹⁴ *Isto*, 142.

¹⁵ *Isto*, 142-143.

¹⁶ *Isto*, 143.

¹⁷ *Isto*

da se ondje vrlo vjerojatno nalazila srednjovjekovna nekropola (iako je lako moguće da se radilo i o ranijoj, prapovijesnoj nekropoli). Treba spomenuti i srednjovjekovno zvono koje i danas stoji na zvoniku na preslicu. Građevina je u vrijeme posljednje Jugoslavije, nakon Drugog svjetskog rata, služila kao tor za ovce.¹⁸ U Jošanima se nalazi i crkva svetoga Save iz 1881. godine. Jakov Šašel je radio ikone na ikonostasu koje nisu sačuvane. Danas je crkva u funkciji.¹⁹

U Komiću južno od Udbine stajala je crkva svetoga oca Nikolaja. Stara drvena crkva bila je podignuta početkom 18. stoljeća (oko 1715.). Zbog dotrajalosti drvena je crkva srušena sredinom 18. stoljeća i oko 1756. godine sagrađena je nova crkva koja je oštećena u Drugom svjetskom ratu, a nakon rata također rušena. Od crkve su ostale tek zidine.²⁰

Crkva svetoga proroka Ilije u Krbavici podignuta je oko 1730. godine. Kao i crkva u Debelom Brdu, i ovaj je objekt dobio ikonostas 1899. godine. U vrijeme Kraljevine SHS 1924. filijalna crkva krbavičke parohije bila je ona u Trnovcu. Objekt u Krbavici stradao je tijekom Drugog svjetskog rata, ali je djelomično obnovljen 1993. godine.²¹

Crkva u Ličkom Petrovu Selu posvećena je svetim apostolima Petru i Pavlu. Na mjestu današnje građevine postojala je crkva već oko 1800. godine, ali je današnja građevina zamijenila tadašnju crkvu 1892. godine. Objekt je spaljen 1941. godine zajedno s čitavom arhivom. Obnovljen je 1972./1973. Ikone su rad Živorada Nastasijevića, a prije su se nalazile u Beogradu. U vrijeme posljednjeg rata devastirana je unutrašnjost i pokraden je dio inventara, ali je crkva 2015. godine obnovljena.²²

U selu Mekinjar nalaze se ruševine crkve svetog Velikomučenika Georgija iz polovine 18. stoljeća. Na istom je mjestu vjerojatno prije toga stajala drvena crkva. U temeljima crkve uzidana je nadgrobna ploča iz 1489. godine donesena iz sela Srednja Gora s tzv. grčkog groblja. Na zvoniku se spominje 1861. godina kao godina gradnje zvonika. U Mekinjaru su se čuvale vrlo vrijedne bogoslužbene knjige do Drugog svjetskog rata. U vrijeme Drugog svjetskog rata crkva je porušena tako da su do danas ostale zarasle zidine.²³

¹⁸ ŠKILJAN, »Problem srednjovjekovnih crkava koje su predane pravoslavnicima«, 91-102; KOLAK, »Od Svetog Ivana do Svetog Jovana«, 157-167.

¹⁹ ORLOVIĆ, *Pravoslavna eparhija Gornjokarlovačka, Šematizam*, 145; RADA KOVIĆ, *Monografija sela Jošana (Udbina-Lika)*.

²⁰ ORLOVIĆ, *Pravoslavna eparhija Gornjokarlovačka, Šematizam*, 145.

²¹ *Isto*, 146.

²² *Isto*, 146-147.

²³ *Isto*, 147.

Crkva u Mutiliću pod Udbinom sagrađena je 1749. godine, a obnovljena je 1830. godine. Godine 1893. crkva je bila u ruševnom stanju. Crkva je srušena u Drugom svjetskom ratu te su do danas ostali sačuvani zidovi lađe bez zvonika.²⁴

U Svrčkovom Selu spominje se 1712. godine paroh, pa je moguće da je već tada postojala neka crkva na tome području. Crkva je sazidana ili 1728. godine ili oko 1750. godine. Godine 1780. slikar Jovan Grbić oslikao je ikone za ikonostas. Novi je ikonostas napravljen 1891., a u Drugom svjetskom ratu objekt je srušen i nikada nije obnovljen. Do danas su ostale sačuvane samo zidine.²⁵

U selu Srednja Gora stajala je crkva Rođenja Presvete Bogorodice, koja je bila podignuta u 18. stoljeću. Nova je crkva na istom mjestu podignuta 1871. godine. U Drugom svjetskom ratu crkvu su teško projektilima oštetili Talijani, a nakon rata stajala je u ruševinama do početka pedesetih godina, kada su od kamena s crkve u selu sagrađene dvije zadružne štale i još jedan zadružni objekt. Do danas nisu sačuvani ni temelji crkve, a u crkvištu je podignut križ koji upućuje na to da se ondje nalazila crkva.²⁶

U Trnavcu se nalazila crkva Pokrova Presvete Bogorodice, koja je sagrađena 1896. godine i bila je filijala parohije u Krbavici. Crkva je uništena u Drugom svjetskom ratu i do danas stoje samo zidine.²⁷

Crkva na Udbini bila je posvećena svetom ocu Nikolaju te je sagrađena oko 1900. godine. Uništena je u Drugom svjetskom ratu, a potpuno je uništena do 1951., kada su je razgradile tadašnje vlasti. Na mjestu crkve podignut je privredni objekt. Godine 2015. dobiveno je zemljište za gradnju nove crkve.²⁸

U Frkašiću se nalaze dvije crkve. Jedna je crkva svetog Velikomučenika Georgija, koja je podignuta u 18. stoljeću kao zavjetna crkva Like, Korduna i Bosanske krajine pod nazivom Ružica. Obnova crkve je započela 1990. godine, a u crkvi se nalazi ikonostas bez ikona. Ispod oltara postoji izvor koji se smatra ljekovitim, a u porti crkve izgrađena je *česma* s tom vodom. Prema predanju, crkva se naziva Ružica jer se slijepa djevojčica Ružica umila na tome izvoru te je progledala. U nedjelju po Spasovdanu održava se narodni sabor kod crkve koji je dobro posjećen.²⁹ U selu Frkašić nalazi se crkva svetoga oca Nikolaja s kraja 18. stoljeća. Jedna od obnova crkve bila

²⁴ *Isto*, 148.

²⁵ *Isto*, 149.

²⁶ *Isto*, 150.

²⁷ *Isto*

²⁸ *Isto*, 151.

²⁹ *Isto*

je 1901., a u Kraljevini SHS frkašićka crkva bila je filijalna crkva bjelopoljske parohije. Crkva je teško stradala u Drugom svjetskom ratu te nije do danas obnovljena.³⁰

Običaji i svakodnevni život Srba koreničkog i udbinskog kraja u vremenu prije Drugog svjetskog rata

Kuće su rijetko bile u potpunosti građene od kamena. Nekada je samo podrum bio od kamena, dok je gornji dio kuće bio drven.³¹ Namještaj u kući bio je vrlo skroman, pa su u sobama bili kreveti, kovčeg za robu, drvene stolice i ormar. U krevetima je bila obično slama, a ponekad su u sobu donošena janjad i telad kada su se ojanjila, odnosno otelila. Higijena je bila na niskoj razini, a rijetko se upotrebljavao sapun (uglavnom se pralo u lužini). Obitelji su obično imale *bajte* u kojima su bili i mladenci. Zahodi su bili improvizirani od pruća i daski izvan kuće. U ogradi su bili i svinjac i štala u kojima su se držale životinje.

Stanovništvo je jelo kruh, mliječne proizvode, kupus i krumpir. Bilo je mesnih proizvoda poput svinjetine, janjetine i junetine. Meso se rijetko trošilo – za Božić, krsnu slavu, zimi, kod sjetve i kosidbe. Neki su stanovnici bili toliko siromašni da su se hranili samo palentom, krumpirom, grahom, kupusom i kruhom. U selu se sijalo, ječam, raž i kukuruz od žitarica, a oranje je bilo samo u proljeće, dok jesenjeg oranja nije bilo. Onaj koji je imao dva vola ili dva konja bio je bolje stojeći zemljoradnik. Oralo se i po mjesec dana, i to od jutra do večeri s manjim prekidom za ručak.³² Žetva je bila vrlo naporna i vrlo često se radilo na *mobu*, odnosno uz pomoć susjeda i prijatelja. Vršidba se obavljala na gumnu i konji su kasajući vrli žito. Žito su u vrećama ljudi nosili na mlin i ondje se na mljevenje čekalo i po nekoliko dana. Kruh od ječma bio je vrlo hranjiv. Za veliki dio posla oko kosidbe i vršidbe bila je zadužena ženska radna snaga. Uz to žene su radile teške kućne poslove, odgajale djecu, bavile se kućnom radinošću, a ujesen i zimi plele su vunu i tkale platno.³³ U selima je bilo mnogo samoukih majstora poput kovača, zidara, kolara i potkivača. Od vjerskih običaja najviše se držalo do Badnjaka, Božića, Đurđevdana, Svetoga Save i do obiteljske krsne slave.

Na Đurđevdan je bila seoska slava u Mekinjaru. Na Cvjetnu nedjelju mladići i djevojke nalazili su se kod crkve Ružice u Frkašiću. Tamo je bio izvor u kojem su se umivale žene i djevojke i ta ih je voda pomlađivala. U Mutilić se išlo na Preobraženje, u Srednju Goru na Malu Gospojinu, u Visuć na Pavlovdan, a na Veliku Gospo-

³⁰ *Isto*

³¹ RADAKOVIĆ, *Monografija sela Jošana (Udbina-Lika)*, 39-41.

³² KNEŽEVIĆ, *Udbina i njena sela*, 16.

³³ *Isto*, 17.

jinu odlazilo se u Svračkovo Selo. Jedna od najznačajnijih svečanosti bila je ona na Svetoga Savu, koja je bila organizirana po svim selima.³⁴ Učitelj bi tada priredio pjesmice ili pjesme koje su djeca recitirala te bi održao i prigodan govor. Za krsnu slavu pozivalo se prijatelje, rodbinu i poznanike. U starije doba Srbi koreničkog kraja imali su ikonu svojeg kućnog zaštitnika koja je bila obavijena cvijećem ili *peškirima*. Najčešće su obitelji s istim prezimenima u pojedinim selima slavile istu krsnu slavu.

Od društvenog života treba istaknuti sijela i prela. Na sijelima su čitane narodne pjesme, a bilo je ljudi koji su napamet znali čitave junačke pjesme koje bi tada recitirali. Ponekad se i nešto čitalo iz oskudne literature koja je bila na raspolaganju. Prela su bila održavana u kućama djevojke za udaju, udovice ili žene kojoj je suprug bio na radu izvan sela. Na prelima se češljala vuna, čijalo perje, plelo se, taklo, komušali su se kukuruzi. Bilo je pjesme i šaljivih igara.³⁵ Novac su ljudi privređivali na razne načine – mirazom, prodajući stoku, radeći u kamenolomima, na šumskim radovima i na gradnji unske pruge. Mnogi su se i iselili u prekomorske zemlje te su, vrativši se kući, donosili značajan novac u selo.³⁶ Koliko je Udbina bila značajno naselje do Drugog svjetskog rata, govori popis zanimanja kojima su se bavili tamošnji mještani. Bilo je ugostitelja, poštara, diplomiranih šumara, mlinara, liječnika, trgovaca, gostioničara, obučara, limara, stolara, krojača, mesara, bankara, mehaničara, vrtlara, kovača, pisara, pekara, učitelja, zemljoradnika...³⁷ *Pijačni* dan na Udbini bio je ponedjeljkom, a taj je dan odredila Austro-Ugarska Monarhija kao dan sajma.

Na udbinskom i koreničkom kotaru bili su organizirani ogranci Seljačkog kola i Srpsko-seljačka nabavljačko-potrošačka zadruga. I neka druga sela bila su razvijena prije Drugog svjetskog rata, poput sela Mutilić, gdje je postojao motel uz prometnicu koja je vodila od Udbine prema Gračacu, u vlasništvu Dane Kosovca, koji je stradao u Drugom svjetskom ratu.³⁸ U Visuću je postojala trgovina i pilana Stevina Cvjetičanina, koji je imao i kamion marke Ford zajedno s udbinskim trgovcem Genom Bastom.³⁹ U Jošanu su mještani tridesetih godina nabavili radio zahvaljujući novcu koji im je poslao njihov Jošanac Stanko Banjanin iz Chicaga, koji je dao novac i za obnovu crkve i za kupnju zvona u rodnom selu.⁴⁰ U Mekinjaru je toliko aktivno bilo Seljačko kolo da je formirana i čitaonica te je kupljen i radio za selo. Čitaonica je bila pretplaćena na Politiku i druge novine, a odigravane su i nogomet-

³⁴ *Isto*, 18-19.

³⁵ *Isto*, 19.

³⁶ *Isto*, 20.

³⁷ *Isto*, 41-42.

³⁸ *Isto*, 90.

³⁹ *Isto*, 160.

⁴⁰ *Isto*, 184.

ne utakmice između Mekinjara i Jošana te Mekinjara i Podlapače.⁴¹ U selu je bila organizirana i kazališna grupa koja je izvela nekoliko predstava u selu i na Udbini.⁴²

Običaji i svakodnevni život Srba koreničkog i udbinskog kraja u vremenu socijalizma

Drugi svjetski rat imao je vrlo teške posljedice za područje koreničkog i udbinskog kraja. Na području Korenice i Udbine stradalo je tijekom Drugog svjetskog rata oko ¼ srpskog prijeratnog stanovništva.⁴³ Zbog toliko teških stradanja i velikog siromaštva koje je trajalo za vrijeme rata, ali i koje je uslijedilo nakon rata, stanovništvo je nakon Drugog svjetskog rata kolonizirano u velikoj mjeri u Vojvodinu i Slavoniju. Već je iz usporedbe popisa iz 1931. i 1948. vidljivo koliki je pad broja stanovnika na području koreničkog i udbinskog kotara u tom razdoblju, naime ukupan broj stanovnika kotara Korenica pao s 26 458 (1931.) na 18 139 (1948.). Činjenica je da Srbi koreničkog kraja u razdoblju socijalizma nisu osobito držali do vjerskih i narodnih običaja. Ipak, pojedini su se običaji sačuvali i u tome razdoblju. U ovome poglavlju donijet ćemo i podatke o načinu života i o narodnim običajima koreničkog kraja.

Nekolicina kazivača iz udbinskog i koreničkog kraja dali su svoja sjećanja na to vrijeme. Dakako, njihovi iskazi su njihova osobna sjećanja na jedno vrijeme koje se značajno razlikovalo od današnjeg vremena i u kojem je zajednica koreničkih Srba još uvijek bila kompaktna i neraseljena. U ljudskom su životu svakako najvažnija tri trenutka: to su trenutak rođenja, trenutak sklapanja braka i trenutak smrti. Mileva Tomić iz Čojluka kod Udbine prisjeća se kako su pojedine žene u selima nekada porađale djecu. Bile su to ženice koje su bile priučene babice koje su pomagale ženama pri porođaju. Kasnije (sedamdesetih godina) postojala je i ambulanta na Udbini u kojoj su se obavljali i porođaji za žene iz okolnih naselja. Obitelji su nekada bile iznimno mnogobrojne. Najbrojnije su u okolici Udbine bile obitelji iz Mekinjara, gdje je bilo i po desetero djece, te iz Visuća, gdje je bilo i po dvanaestero djece, a u obitelji Cvjetičanin čak je i predsjednik Jugoslavije Josip Broz Tito kumovao devetom djetetu.

A kako su se mladi ljudi upoznawali? Najčešće je upoznavanje bilo na prelima, na plesovima, prilikom čijanja perja i slično. Na svim tim događajima majke su pazile na svoje kćeri, a Mileva Tomić bila je „ukradena“. Obično se u brak ulazilo s 19 ili 20 godina. Kulturno-umjetničko društvo Krbava s Udbine bilo je također šezdes-

⁴¹ *Isto*, 271.

⁴² *Isto*, 45-46.

⁴³ VEZMAR, *Ustaško-okupatorski zločini u Lici 1941.-1945.*, 417 i VEZMAR, »Uz popis palih boraca, žrtava fašističkog terora i umrlih od tifusa na području općine Titova Korenica«, 965.

tih godina prošloga stoljeća mjesto sastajanja mladih. Prema riječima kazivača, čak nekoliko brakova sklopljeno je na temelju veza koje su nastale u KUD-u. Mjesto sastajanja bilo je i kino na Udbini. Iako brakovi nisu bili dogovoreni, ipak se gledalo iz kakve je obitelji mlada ili mladoženja, jesu li svi bili zdravi odnosno koliko su financijski osigurani. Često su u biranje mladenaca bile uključene i *provađžije*, žene ili rjeđe muškarci koji su znali gdje ima mladih djevojaka i mladića koje nisu udane odnosno koji nisu oženjeni. Vjenčani kum bio je vrlo važan i smatralo ga se srodstvom. Stoga se obitelji koje su bile u takvom srodstvu nikada nisu međusobno ženile, a kumstvo se prenosilo s generacije na generaciju. Budući da zemlje nije bilo mnogo, u pojedinim krajevima vjenčali bi se dva brata i dvije sestre kako se zemlja ne bi dijelila. Sama svadba u vrijeme socijalizma odvijala se obično samo u matičnom uredu, a na vjenčanje se odlazilo konjima i kolima te se nosio jugoslavenski barjak.

U vrijeme socijalizma i prije toga ljudi su još uvijek živjeli u skladu s prirodom. Nekada su na koreničkom području bile duge i hladne zime s mnogo snijega, a sijčanjski snjegovi bili su visoki i po dva metra. Vjetar i snježni smetovi zaustavljali su ili otežavali promet i po nekoliko tjedana. Duge noći stanovništvo je skraćivalo sjedalkama i zanimljivim pričama uz vatru. Stanovnici su se uglavnom bavili stočarstvom, ratarstvom i šumskim radovima. Stočarstvo je bila osnovna djelatnost i izvor prihoda. Uzgajale su se autohtone vrste – lička pramenka (ovca), domaće buša krave i brdski konji koji mogu opstati na slaboj hrani. Proljeća i jeseni trajali su kraće. U proljeće se stoka rano istjeruje na prvu pašu, ovce se janje, oru se njive, sije se ječam, zob, sadi se krumpir. Ljeti su se ručno kosile livade, žita, skupljalo se sijeno za duge i hladne zime. Kosidba u Homoljcu i Brezovcu na višoj nadmorskoj visini imala je posebnu ljepotu jer su to bile *mobe* s više kosaca, boravilo se nekoliko dana i slavilo na otvorenom i na svježem sjenu. U kišnim noćima čuli su se vukovi kako zavijaju iz okolnih planina. Veliki izazov bila je vršidba žita na gumnu. Nasred gumna usađen je stožer oko kojega je raspoređeno suho žito. Na obodu gumna dva se konja vežu lancem za stožer, a tjerač ih tjera da trče krugove u suprotnim pravcima. Tako se odvaja zrno od slame, a zatim slijedi provjetranje lopatom na vjetru, tj. odvajanje žita od pljeve.⁴⁴

I Nikola Lalić daje sliku Homoljca u vrijeme socijalizma: »Ljudi su u to vrijeme bili težaci, seljaci od pluga i od stoke. Na 790-800 metara nadmorske visine, gdje se nalazi Homoljac i Homoljačko polje, najbolje je uspijevao krumpir. Selo je bilo puno djece tako da je pedesetih godina 20. stoljeća ondje obnovljena škola, dok su do tada djeca pohađala školu u Vrelu Koreničkom. Škola je bila otvorena od 1954./1955. do 1969./1970. Više razrede osnovne škole djeca su pohađala u Kore-

⁴⁴ DRAKULIĆ, *Gradina Korenička-Lika*, 16.

nici, do koje je trebalo 8 kilometara. Učilo se uz petrolejku jer do 1973. u selu nije bilo struje. Djeca su nakon škole imala obavljati seoske poslove, pa su tako dječaci od kakvih 14 godina već drljali s konjem, a navečer su učili jer se već u 6 sati trebalo krenuti u školu.«

Žene su osobito teško živjele. Vojin Žigić iz Korenice prisjeća se dana svoje majke: »Njezin je dan počinjao oko četiri sata ujutro. Prvo bi se umila i obukla, a zatim bi muzla krave. Potom je spremala djecu za školu. Teško je radila tijekom čitavog dana i oko 17 ili 18 bi se malo odmorila. Nekada se sve radilo na primitivan način, pa je rad puno dulje trajao. Kupalo se u lavoru jer kupatilo nismo imali. Veš se pario jer u vrijeme mojeg djetinjstva nije bilo mašina za pranje veša. U obitelji nas je bilo osmero, a ćaća je bio kućedomaćin.« Šljive su se pekle svake godine, a znalo se u jednom domaćinstvu ispeći i po 200 kotlova rakije. Odnos prema starijim članovima kućanstva bio je pun poštovanja. Uglavnom su najstariji članovi bili i kućedomaćini koji su držali ključeve kovčega u kojima su se držali med i pršut. Oni su rezali slaninu i meso, dok se kupus mogao jesti koliko je tko mogao. Samo je najstariji član kućanstva mogao rezati slaninu. Najčešće se prehranjivalo kupusom. I djeca su imala svoje zadatke. Tako su oni najmlađi čuvali stoku po poljima od svoje pete godine. Oni nešto stariji čuvali su janjad u šljivarima.

Smrt je još prije pedesetak godina bila mnogo više sastavni dio života u seljačkom društvu nego što je to danas. Ljudi iz sela bi se solidarizirali i pomogli onome kome je u kući bio mrtvac. »Kada bi netko umro, običaj je bio da se kuvao kupus i pekao kruh te se nosio u obitelj koja je bila ožalošćena. Nije u starije doba bilo karmine, a obavezno se bdjelo preko noći i čuvalo mrtvac. Jabuka ili dunja bi se stavile u lijes, a postojale su i profesionalne narikače koje su bile plaćene zato da oplakuju pokojnika.« Ljesovi su se nosili na ramenima, a na samoj sahrani nitko kod lijesa nije držao govor, već bi se lijes samo spustio u raku. Tek desetak godina nakon Drugog svjetskog rata počelo se ponovno držati govore, ali tada govore nisu držali svećenici, kojih uglavnom nije bilo, već obični ljudi, predsjednici mjesnih zajednica ili lokalni komunisti. Na udbinskom području jedan od najpoznatijih bio je Mićo Poznanović.

Krsnu slavu nisu svi slavili, ali seosku slavu (zbor) sela su svi obilježavali. Posebno je bio popularan zbor u selu Ondić, gdje se birala i *miss* zbora. Za krsnu slavu se pekao janjac, a ponekad se jela i tuka, dok je obavezna bila juha. Pekle su se i pogače, a djeca su se uvijek radovala tome danu koji se obilježavao samo jedan dan. Toga se dana također popilo i mnogo rakije.

Udbinski kraj redovito je trgovao sa Starigrad Paklenicom, Ravnim kotarima i s Obrovcem. Vino, smokve i grožđe dolazili su iz Ravnih kotara (obično iz Islama

Grčkog), a grah, žito i krumpir odlazili su iz Like u Dalmaciju. Za trgovinu s Dalmacijom vrlo je važan bio benkovački sajam, gdje se redovito prodavao kravlji ili ovčji sir iz Like. Trgovalo se i s Bosnom. Iz Like su se vozili krumpiri u Bosnu, a žito se mljelo u Martinbrodu kod Kulen Vakufa. Iz Korenice je postojao put koji je vodio preko Frkašića na Plješivicu i potom za Bosnu. »Muslimanima smo prodavali topljeni maslac, a kupovala se farba za vunene proizvode. Mijenjali smo krumpir za kukuruz koji su oni uzgajali«, prisjeća se Zdravko Žigić. Iz Bosne su u Liku pak dolazili vrsni građevinci koji su znali zidati kuće. Muslimana iz Bosne je tako pod Udbinom šezdesetih godina prošloga stoljeća bilo četrdesetak kako se sjećaju kazivači. Tih dolazaka Muslimana iz Bosne u Hrvatsku prisjećaju se stanovnici Korenice Mićo Drakulić, Vojin i Zdravko Žigić iz Tuka Bjelopoljskog: »Bilo je mnogo Muslimana iz Izačića koji su se doselili u Korenicu i ondje imali svoje stanove. Iz Bosne su s Manjače dolazili i kosci u Liku. Oni su imali posebne kose kovanice. U Bosnu se odlazilo i zbog boravka u bolnici budući da se u Bihaću nalazila velika bolnica, ali i zbog sajma u Bihaću. Muslimani iz Bihaća voljeli su doći subotom na Korenicu radi sajma.« Nikola Lalić kazuje koliko je Bihać bio važan za stanovnike Korenice i okolice: »Bihać je u vrijeme nakon Drugog svjetskog rata bila mala varošica koja se razvila. U Nami u Bihaću smo svi kupovali, a i gradilo se mnogo, pa smo ondje nabavljali građevinski materijal i od tamo su dolazili majstori zidari.« Dakle, povezanost s obližnjom Bosnom bila je prilično snažna, što zbog trgovinskih veza, što zbog lokalnog centra u Bihaću koji je bio najbliži veći grad u susjedstvu. Štoviše, granica tada nije bilo, pa se u Bihaću moglo štošta kupiti i prodati.

Granica s Bosnom i Hercegovinom na koreničkom području bila je promijenjena već između 1945. i 1947. godine. Naime, do tada se područje Velikog Skočaja, Međudražja, Baljevca, Malog Skočaja, Zavalja i Vučjaka nalazilo unutar NR Hrvatske, a granica je išla ravnom linijom koja je ustanovljena mirom u Svištovu 1791. godine, a od tih godina su ova naselja jednostrano priključena Bosni i Hercegovini. Dogovorom između NR Bosne i Hercegovine i NR Hrvatske došlo je između 1953. i 1956. godine do korekcije granice, pa su sela Bosanski Štrpci, Seoci, Drenovac, Kestenovac, Lički Tiškovac i Bušević pripali Hrvatskoj. Naselja koja su pripala Hrvatskoj bila su pripojena kotaru Donji Lapac i u njima su bili nastanjeni Srbi, dok su naselja koja su pripala kotaru Bihać bila naselja s hrvatskom većinom. Zadnja korekcija granice zbilja se 1956. godine, kada je selo Bušević potpalo pod kotar Donji Lapac u Hrvatskoj.⁴⁵

⁴⁵ DUJMOVIĆ, *Povijest zavaljske župe*, 12-17; BAGARIĆ, »Pitanja uspostave granica od 1945. na području zavaljske općine i demografski razvoj zavaljskog kraja (1945.-1991.)«, 181-195.

Nakon Drugog svjetskog rata brojna sela koreničkog kraja bila su kolonizirana u Vojvodinu. Tako su iz Korenice stanovnici odlazili u Bački Brestovac, iz Udbine i Donjeg Lapca u Apatin, iz Gračaca u Bački Gračac. Srbi iz Like kolonizirani su i u Kolut kod Sombora, Banatsko Karađorđevo, Aleksandrovo, u Rusko Selo u Banatu, Bački Sokolac i u druga naselja. Kolonizacija je bila organizirana, odlazilo se vlakovima organizirano, a bilo je i mnogo udovica koje nisu mogle uzdržavati djecu u Lici, pa su se selile u Vojvodinu. Put je bio vrlo težak jer se putovalo iz Vrhovina vlakom preko Slavonije u Vojvodinu, pa je to vrlo dugo trajalo. Također, jedan dio preseljenika nije na vrijeme doznao vozni red vlakova, pa je jedan dio puta prošao i pješice. Činjenica je da se gotovo nitko od onih koji su kolonizirani u Vojvodinu nije vratio u Liku. Bilo je tek pojedinačnih slučajeva povratka, uglavnom zbog nostalgije. Prema sačuvanim podacima, 2833 obitelji s 17 315 članova kolonizirale su iz Like nakon rata na sjever Jugoslavije.

Iz Korenice se odlazilo i u Zagreb i u Beograd. Migracija je bilo i u udaljenije krajeve kao što su zapadna Europa i Amerika. U mnogim je kućama bilo više djece, pa su mlađa djeca morala potražiti sreću negdje drugdje, ponekad i vrlo daleko. Mlađa su braća često odlazila u Ameriku i vraćala se nakon 10 ili 15 godina mukotrpnog rada kupujući zemlju u Lici i formirajući ondje obitelj.

Sjećanja na Drugi svjetski rat na koreničkom području ostala su u pamćenju lokalnog stanovništva. Generacije rođene nakon rata slušale su priče o stradanjima Srba i o dizanju ustanka. Nikola Lalić iz Homoljca prisjeća se kako su njegovi govorili o tome kako je ustanak »digao ustaški nož. Ljudi su pred ustaškom kamom pobjegli u šume, a potom se pojavila Komunistička partija, koja je povela narod u obranu. Marko Orešković Krntija, koji je poveo Srbe koreničkog kraja u ustanak, bio je na području istočne Like najupečatljiviji narodni heroj.« Talijani su ostali zapamćeni kao oni koji su štitili koreničke Srbe. U kolektivnom pamćenju jama na Prijeboju bila je najmasovnija grobnica koreničkih Srba. Međutim, pamtile su se i one dobre priče. Nikola Lalić se prisjeća kako je žandarmerijski narednik Kostelac spasio život njegovu ocu: »Otac je negdje pet godina pred rat pomogao Kostelcu, koji se našao pokisao u njegovom selu. Tako su Kostelac i on postali dobri prijatelji i nakon kratkog vremena i kućni prijatelji jer je Lalićev otac dobavljaao za Kostelca drva za zimu. Jednom je prilikom, kada je već zavladao ustaški teror 1941. godine, Lalićev otac došao do Kostelca te ga je upitao: 'Što se to događa?' Kostelac je stao i rekao: 'Vama Srbima nema spasa. Moram ti reći da ne dolaziš o Korenicu da te sam Bog zove. Ovo što sam ti rekao zadrži za sebe jer će tako i moja i tvoja glava ostati na ramenima.'« Lalićev otac se više nije pojavljivao u Korenici, a isto tako ni ostali stanovnici Homoljca. Prema daljnjoj priči, Homoljčani su se na taj način spasili

barem u prvoj godini rata kada su ustaše ubijali Srbe koji se nisu branili vjerujući novoj državi. Nakon pokolja koji su se zbili na Prijeboju i nakon što je Iso Žakula uspio pobjeći s jame u Prijeboju, Srbi koreničkog kraja dignuli su ustanak. Lalić ističe kako je Homoljac 1941. godine imao 368 stanovnika, a kako je nakon Drugog svjetskog rata selo svedeno na 41 kuću, odnosno 120 ljudi. Razlog tolikom smanjenju stanovništva ne leži samo u stradanjima u Drugom svjetskom ratu već i u tome što su Srbi koreničkog kraja nakon Drugog svjetskog rata kolonizirani u Bačku, osobito u Bački Brestovac i Kolut, odnosno u Apatin. Dio stanovništva preselio se i u okolicu Bjelovara. Zbog teških stradanja u Drugom svjetskom ratu na području Korenice bio je podignut, gotovo u svakom selu, spomenik.

Do jugoslavenstva se također držalo. Prema riječima Vojina Žigića, biti Jugoslaven »bio je imidž, pojam i ponos«. Posebno se mnogo držalo do Josipa Broza Tita i njegova rođendana, kada se nosila štafeta, ali i do pojedinih antifašističkih praznika, poput Dana borca, Dana ustanka naroda Hrvatske, Dana Republike ili Prvog maja. Za Prvi maj je centralna proslava bila organizirana na Udbini, a za Dan ustanka naroda Hrvatske proslava je bila redovito u Srbu.

Odnosi Hrvata i Srba u koreničkom kraju bili su u vrijeme socijalizma, prema riječima kazivača, relativno dobri. Tako su stanovnici sela Bunić zajedno koristili crkvu (rimokatoličku) jer je pravoslavna bila uništena, a Srbi i Hrvati iz Čanka, Podlapače, Šalamunića, Udbine i Bunića ulazili su u nacionalno mješovite brakove. Prvo radno mjesto kazivača Miloša Baraća iz Mekinjara bilo je u Podlapači. »Ondje su osobe koje su pravile probleme u Drugom svjetskom ratu otišle i nisu se više vraćale.« Činjenica je da su, kao što kazuje Nikola Lalić, srpski učitelji uvijek podučavali hrvatsku djecu u Vagancu. Međutim, upravo su se ti učitelji zalagali za hrvatsku djecu kako bi dobila stipendije Nacionalnog parka Plitvička jezera. I nikada se nije spominjao Drugi svjetski rat unatoč činjenici što su baš srpska sela oko Ličkog Petrova Sela, prvog susjednog naselja Vagancu, najteže nastradala u Drugom svjetskom ratu. Razlike između pravoslavnih i rimokatolika bila je u govoru i u nošnji. Ličani rimokatolici nosili su ličke kape sa sedam resa, a pravoslavni su imali kapu s devet resa. Bilo je razlike i u govoru jer su Hrvati češće govorili ikavicom, dok su pravoslavni govorili ijekavskim štokavskim govorom.

Koliko je dobro bilo živjeti u koreničkoj općini krajem osamdesetih govori činjenica da je na cijeloj općini, prema riječima kazivača Miloša Baraća, bilo tek 37 nezaposlenih. Čak je dolazila u ispomoć i radna snaga iz obližnje Bosne, najčešće iz Izačića u bihačkoj općini. U općini Titova Korenica tada je najveći poslodavac bio Nacionalni park Plitvička jezera. Snažne tvrtke bile su SAIT (tvornica samoljepljive antikorozijske ljepljive trake) na Udbini, potom DIP Bjelopolje, DIP Udbina, Zavod

za rehabilitaciju invalida na Udbini, tvornica 21. maj u Korenici (najmanje 700 radnika), Likagraf u Korenici itd. Činjenica je da je Nacionalni park Plitvička jezera otkupljivao većinu seljačkih proizvoda te da su pojedina sela imala otkupne stanice za potrebe nacionalnog parka. Gotovo svi zaposleni imali su uz radno mjesto kod kuće i stoku i zemlju uz pomoć kojih su mogli pristojno živjeti. Prema riječima Vojina Žigića, u Nacionalnom parku Plitvička jezera bilo je zaposleno oko 2500 ljudi u sezoni. Svi ti ljudi koji su bili zaposleni u ugostiteljstvu, prema riječima Nikole Lalića, odlazili su na školovanje u Opatiju, a čak su i sobarice učile strane jezike radi turista. »Profesori su dolazili da ih podučavaju, a pojedinci su odlazili u Švicarsku da vide kako ondje funkcionira turizam. Također su se gradile stambene zgrade za zaposlene u nacionalnom parku, a mnogi su uzimali povoljne kredite kako bi otkupili stanove ili podigli vlastite kuće. Tako su mladi ljudi od 25 godina već imali riješen stambeni problem. Nacionalni park je mogao otkupiti sve ono što su seljaci proizvodili tako da su ljudi dobro živjeli. Djeca koja su se školovala na području Korenice i okolice dobivala su stipendije i nije s postavljalno pitanje koje su nacionalnosti.« Na području Udbine bilo je oko 1000 zaposlenih.

Odnos prema religiji u socijalizmu

O tome da pravoslavni Ličani nisu nakon Drugog svjetskog rata uopće držali do vjeroispovijesti najbolje govori činjenica da ne samo da nisu obnavljali svoje crkve već su ih i namjerno rušili do temelja i od njihova materijala gradili kuće, ceste, zadružne domove i štale. O ateizmu koji je postojao kod Srba u socijalističkom razdoblju govori Mićo Drakulić iz Korenice: »Nije bio u funkciji niti jedan hram na području kotara Korenica. Kako nije bilo paroha, tako naši ljudi nisu držali do Crkve. Čak ni sahrane nismo imali uz popa, već je govore držao neki čovjek iz naselja. Do Crkve se nije držalo, a u vrijeme kada se opet počelo učiti o Crkvi bili smo prestari da idemo u nju.« Slično rezoniraju i Zdravko i Vojin Žigić, koji ističu da je korenički kraj bio »izrazito partizanski i da stoga ondje nije bilo mnogo vjernika. Za krsnu slavu ipak se pilo piće, ali rijetko se slave ozbiljno slavilo budući da nije bilo financijskih mogućnosti.« Slave su u vrijeme socijalizma služile kako bi se ljudi pridružili i na njih su bili pozvani svi, bez obzira na nacionalnu ili vjersku pripadnost. Slično rezonira i Nikola Lalić, koji kazuje kako je njegova generacija (1947.) još bila krštena: »Otac nije bio vjernik, ali je njegov otac vrlo rano umro, pa je bio sretan da će se preko mene nastaviti loza. Tako je, čim sam se rodio, otišao kolima do Bogdana Vuksana, sveštenika iz Starog Sela kod Otočca te ga je doveo do Homoljca.« Svi su znali da je Lalićev otac naručio svećenika te su svi koji su željeli tada krstili svoju djecu pred Lalićevom kućom. Vlast to nije branila, iako su se seljaci bojali da bi im mogla uskratiti građu za kuću ili slično.

Korenička crkva bila je teško oštećena u bombardiranju 1942. godine, a nakon rata do kraja devastirana. Aktivisti nove komunističke vlasti skinuli su zvona s crkve, a Spase Žakula i njegov posinak Vlajko Drakulić razbili su ih i prodali za otpad u Bihaću. Potom je pokradena željezna ograda, a kada je asfaltirana nova prometnica od Korenice prema Bjelopolju, vlasti su dopustile da se uništi dio porte, a potom i čitav zid kojeg potom više nema. S neoštećene crkve u Vrelu aktivisti su skinuli zvona i prodali ih kovaču u selu Prijeboj.⁴⁶

Uz crkve rušene su i parohijske kuće. U Svrčkovom Selu kod Udbine ostali su stajati zidovi crkve, ali je parohijska kuća porušena 19. prosinca 1955. godine iz razloga što se lokalno stanovništvo bojalo da se ne vrati pravoslavni svećenik.⁴⁷ Koliko je vidljivo iz dopisa, ta je zgrada bila korištena kao zgrada Narodne milicije odmah nakon rata, a potom kao škola. Budući da je 1955. u Svrčkovom Selu podignuta nova škola, mještani sela i NO Udbina složili su se da sruše zgradu i od njezina materijala sagrade ogradu i nusprostorije ove nove škole. Udbinski NOO donio je već 1957. godine odluku o rušenju svih crkava na području kotara Udbina. Naime, sve tamošnje crkve bile su u Drugom svjetskom ratu oštećene, ali su se neke od njih dale i popraviti. Bez obzira na tu činjenicu NOO Udbina odlučio je 1960. godine srušiti crkve u Jošanu, Mekinjaru, Svrčkovom Selu, Srednjoj Gori, Komiću, Mutiliću, Visuću i na Udbini⁴⁸. Sveti arhijerejski sinod iz Beograda molio je Komisiju za odnose s vjerskim zajednicama da reagira da se ove crkve, od kojih se neke mogu konzervirati, ne sruše. Vidljivo je da je, na primjer, crkva u Visuću bila upotrijebljena kao seoski mlin, dok su ostali objekti ili bili do temelja porušeni kao Udbina i Srednja Gora ili bili bez ikakve funkcije kao puste zidine usred sela. NOO Udbina predložio je da se sve crkve uklone do kraja kolovoza 1960. godine.⁴⁹ U selu Bjelopolje Drvno industrijsko poduzeće Bjelopolje uzurpiralo je crkvu i tražilo je od Komisije za odnose s vjerskim zajednicama još 1956. godine da se crkva ukloni. U dopisu koji su poslali Eparhiji gornjokarlovačkoj vidljivo je da, kao i crkva u Gračacu, služi radnicima pilane kao nužnik te smeta u pilani.⁵⁰

Da je bilo i netočnih informacija koje su se širile po Eparhiji gornjokarlovačkoj, govori činjenica da je vladika dobio obavijest da je srušena crkva u Debelom Brdu

⁴⁶ DRAKULIĆ, *Gradina Korenička – Lika*, 15.

⁴⁷ HR-HDA-310-Komisija za odnose s vjerskim zajednicama NR Hrvatske, kutija 142,11/56.

⁴⁸ Na Udbini je crkva srušena po naređenju NOO-a, a materijal s crkve ugrađen je u hotel. U Srednjoj Gori crkvu je do temelja srušio NOO. Jedan dio materijala predan je narodu, a od tesanog kamena i ploča poda crkve izgrađeno je sabiralište kišnice za cisternu parohijskog doma koji je služio narodu. HR-HDA-310-KZVZ, kutija 261, 213/1985.

⁴⁹ *Isto*, kutija 149, 148/1960.

⁵⁰ *Isto*, kutija 143, 106/1956.

između Korenice i Udbine. Ta je obavijest bila kriva, ali je Eparhija poslala pismo Komisiji za odnose s vjerskim zajednicama da provjeri je li dojava lažna jer na području kotara Titova Korenica i Udbina nije bilo paroha, pa su službu u Debelom Brdu povremeno obavljali paroh iz Bosanskog Petrovca i paroh iz Ogulina.⁵¹ Kada je kasnih sedamdesetih godina vladika gornjokarlovački prolazio područjem općine Titova Korenica, crkva u Debelom Brdu bila je pretvorena u štalu, a njezino značenje u NOB-u, kada je služila kao bolnica za ranjene partizane, nije nigdje istaknuto.⁵²

Pravoslavni svećenici u Lici vrlo su loše prolazili tijekom socijalističkog razdoblja. I mnogo godina nakon rata bilo ih je svega nekoliko unatoč velikom broju parohija i crkava. O tome koliko je malo svećenika pravoslavne vjeroispovijesti bilo na području Like pokazuje jedan izvještaj iz 1976. godine. Tada je na području općine Gospić bilo svega tri svećenika, po jedan na području Gračaca i Donjeg Lapca, dvojica na području Otočca i niti jedan na području Titove Korenice.⁵³ Taj se broj kasnih osamdesetih smanjio na svega pet svećenika (u Gospiću, u Metku, u Otočcu, u Suvaji i u Velikoj Popini). Odmah nakon rata pravoslavni svećenici doživljavali su fizičke napade, neugodnosti i probleme u Lici. Godine 1945. »u selu Donji Lapac«, kako se navodi u dokumentu, vlasti ne dopuštaju pravoslavnim Srbima da se sakupljaju za molitvu, niti da se zvoni prilikom sahrane.⁵⁴ Godine 1949. u Titovoj Korenici gotovo je nasmrtno ispremlaćen jerej Manojlo Krga, kojeg je jedva od rulje koja ga je tukla kolcima i gazila spasio njegov tast, koji ga je prebacio u bolnicu.⁵⁵ Nakon toga događaja Krga se više nikada nije vratio u rodno Vrelo Koreničko. Svećenik Mile Navala protjeran je s područja kotara Titova Korenica iz parohije Vrelo nakon što je 160 osoba tražilo da ga se makne s toga teritorija.⁵⁶

A pred posljednji rat narod se pokušao vratiti vjeroispovijesti, pravoslavlju. Prema sjećanju Nikole Lalića, 1991. godine obnavljala se crkva u Vrelu. Tada se prikupljao prilog za obnovu te građevine. Kada su došli do Nikole, on im nije dao prilog. Rekao im je da on crkvu nije ni devastirao ni rušio. Tada je rekao i jednu istinu, što su vrlo vjerojatno smatrali i brojni drugi Srbi Like: »Vi (komunisti, op.a.) ste mi tada uzeli nešto što sam mogao naučiti. Vi ste zatvarali stoku u crkvi i sada se kod vas probudilo kajanje.« U vrijeme nakon posljednjeg rata u Korenicu je došao otac Dalibor. On je imao težak zadatak da pridobije mlađe stanovništvo za vjeru. Nikola Lalić je opet ocu Daliboru rekao istinu: »Nemojte se truditi od mene raditi vjernika,

⁵¹ *Isto*, kutija 152, 142/1961.

⁵² *Isto*, kutija 265, 209/1986.

⁵³ *Isto*, kutija 225, 10/1976.

⁵⁴ *Isto*, kutija 128, 932/1946.

⁵⁵ *Isto*, kutija 133, 308/1949.

⁵⁶ *Isto*, kutija 269, 110/1987.

niti od moje generacije, mi smo propustili to vrijeme. Biti vjernik i biti lažni vjernik nije isto. Trebate se potruditi da pridobijete naše sinove.«

Zaključak

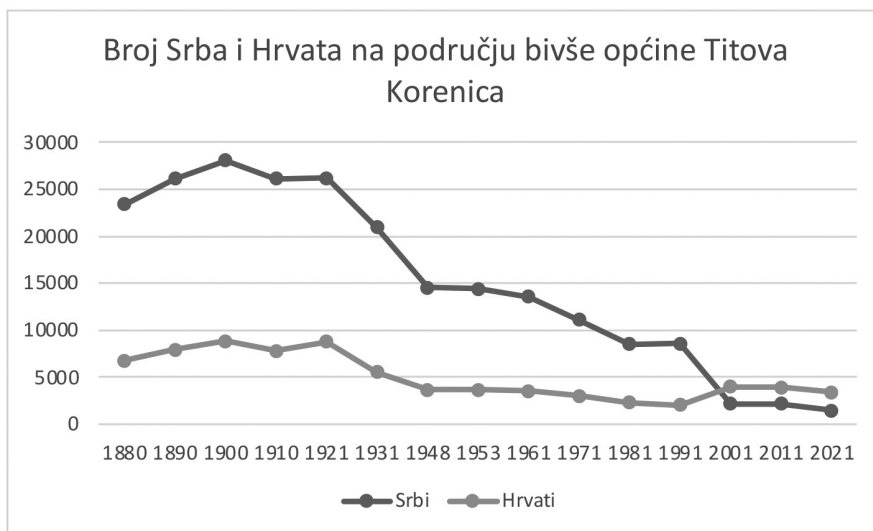
Posve je jasno da su ratovi u 20. stoljeću, osobito Drugi svjetski rat, iznimno utjecali na svakodnevicu i njegovanje običaja Srba koreničkog i udbinskog kraja. Naime, Srbi toga područja kao jedan od stupova nacionalnoga i vjerskog identiteta do Drugog svjetskog rata imali su Srpsku pravoslavnu Crkvu. Na ovome je području bilo mnogo pravoslavnih crkava koje su služile kao mjesto okupljanja do 1941. godine. U ratnim stradanjima uništene su ove male seoske crkve, a malo koja je nakon Drugog svjetskog rata ostala u funkciji. Štoviše, i parosi ovih parohija stradali su ili bili prisilno iseljeni u ratu, pa nakon rata nije bilo nikoga tko bi opsluživao tamošnje parohije. Što se svakodnevnog života tiče, on se u potpunosti izmijenio. Prije rata na području koreničkog kraja vladala je nepismenost, nije bilo asfalta, struje, vodovoda, industrije, a nakon rata, osobito u kasnijem razdoblju socijalizma, većina sela dobila je asfalt, vodovod, struju, a stanovnici koreničkih i udbinskih sela bili su zaposleni u tvornicama i u Nacionalnom parku Plitvička jezera, a usput su se mogli baviti poljoprivredom i stočarstvom. Činjenica je da je broj stanovnika općenito nakon Drugog svjetskog rata pao te da su sva sela već od završetka rata demografski nepopravljiva. Danas je situacija još gora u odnosu na vrijeme socijalizma i neposredno prije raspada Jugoslavije. Sela su u potpunosti opustjela, promijenjena je nacionalna struktura, a infrastruktura u većem broju naselja nije obnavljana od vremena rata.

Prilog I. Tablični prikaz broja Srba, Hrvata, Muslimana i Jugoslavena na području bivše općine Korenica između 1880. i 2021. godine⁵⁷

	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
Srbi	23389	26144	28049	26108	26201	20943	14519	14366	13568	11112	8481	8585	2182	2142	1407
Hrvati	6752	7914	8796	7770	8751	5501	3613	3633	3513	3009	2311	1996	3982	3910	3361
Muslimani						3			84	96	34	93	17	38	26
Jugoslaveni								16	50	274	1274	385			
Ukupno	30141	34060	37012	34059	34956	26458	18139	18044	17266	14637	12261	11393	6317	6247	4983

⁵⁷ GELO, CRKVENČIĆ, KLEMENČIĆ, *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske: 1880.-1991. po naseljima*; <https://publikacije.stat.gov.rs/G1931/Pdf/G19314001.pdf>; <https://archive.org/details/definitivnirezul00yugo>; <https://dzs.gov.hr/print.aspx?id=202&url=print>; <https://dzs.gov.hr/istaknute-teme-162/popisi-stanovnistva-2/popis-stanovnistva-2011/196>; <https://dzs.gov.hr/u-fokusu/popis-2021/88>.

Prilog II. Grafički prikaz broja Srba i Hrvata na području bivše općine Titova Korenica između 1880. i 2021.

Bibliografija

Arhivski i neobjavljeni izvori

HR-HDA-310-KZVZ: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Komisija za odnose s vjerskim zajednicama Narodne Republike Hrvatske /Socijalističke Republike Hrvatske

Razgovor s Milošom Baraćem (r. 1941.), 1. 7. 2024. u Udbini

Razgovor s Milevom Tomić (r. 1945.), 1. 7. 2024. u Udbini

Razgovor s Tatjanom Čanković (r. 1963.), 1. 7. 2024. u Udbini

Razgovor s Mićom Drakulićem (r. 1953.), 27. 8. 2024. u Korenici

Razgovor s Vojinom Žigićem (r. 1951.), 27. 8. 2024. u Korenici

Razgovor s Zdravkom Žigićem (r. 1953.), 27. 8. 2024. u Korenici

Razgovor s Nikolom Lalićem (r. 1946.), 17. 9. 2024. u Korenici

Internetski izvori

<https://archive.org/details/definitivnirezul00yugo>. (Pristupljeno 2. 11. 2024.)

<https://publikacije.stat.gov.rs/G1931/Pdf/G19314001.pdf>. (Pristupljeno 2. 11. 2024.)

<https://dzs.gov.hr/print.aspx?id=202&url=print>. (Pristupljeno 2. 11. 2024.)

<https://dzs.gov.hr/istaknute-teme-162/popisi-stanovnistva-2/popis-stanovnistva-2011/196>. (Pristupljeno 2. 11. 2024.)

<https://dzs.gov.hr/u-fokusu/popis-2021/88>. (Pristupljeno 2. 11. 2024.)

Literatura

BAGARIĆ, Petar. »Pitanja uspostave granica od 1945. na području zavaljske općine i demografski razvoj zavaljskog kraja (1945.-1991.)«. *Podplješivički graničari*, 1 (2017), 181-195.

DRAKULIĆ, Branko S. *Gradina Korenička-Lika*, Beograd: vlastito izdanje 2020.

DUJMOVIĆ, Ivan. *Povijest zavaljske župe*, Zagreb: Udruga umjetnika August Šenoa Zagreb 1999.

GELO, Jakov, CRKVENČIĆ, Ivan, KLEMENČIĆ, Mladen. *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske: 1880.-1991. po naseljima*, Zagreb: Državni zavod za statistiku 1998.

KNEŽEVIĆ, Gojko. *Udbina i njena sela*, Sremski Karlovci: Kairos 2010.

KOLAK, Tatjana. »Od Svetog Ivana do Svetog Jovana«. *Riječki teološki časopis*, 1(23)/XII (2004), 157-167.

ORLOVIĆ, Snežana. *Pravoslavna eparhija Gornjokarlovačka, Šematizam*, Beograd-Karlovac: Gornjokarlovačka eparhija 2017.

PAVIČIĆ, Stjepan. »Seobe i naselja u Lici«. *Zbornik za narodni život i običaje* 41 (1962).

RADAKOVIĆ, Dane. *Monografija sela Jošana (Udbina-Lika)*, Beograd: vlastito izdanje 2022.

ŠKILJAN, Filip. »Problem srednjovjekovnih crkava koje su predane pravoslavnima«. *Međunarodni znanstveni skup Srpsko-hrvatski odnosi u 20. veku (Golubić, 2008)*, Novi Sad 2008, 91-102.

VEZMAR, Gojko. »Uz popis palih boraca, žrtava fašističkog terora i umrlih od tifusa na području općine Titova Korenica«. *Kotar Korenica i kotar Udbina u NOR-u i socijalističkoj izgradnji*, Karlovac: Historijski arhiv Karlovac 1979, 965-1153.

VEZMAR, Gojko. *Ustaško-okupatorski zločini u Lici 1941.-1945.*, Beograd: Muzej žrtava genocida; Udruženje Srba iz Hrvatske 2004.